

ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ МИТНИХ БРОКЕРІВ В УКРАЇНІ

THE WAYS OF REFORMING THE INSTITUTE OF CUSTOM BROKERS IN UKRAINE

Голосніченко І.П., д.ю.н., професор,
заслужений юрист України,
заступник директора

*Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Бойко О.В., студентка II курсу магістратури

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті досліджено сутність інституту митних брокерів в Україні на сучасному етапі розвитку митної справи. Надано та проаналізовано наявні доктринальні визначення поняття «митний брокер». Запропоновано авторське визначення поняття «митний брокер» і розкрито особливості правової природи митного брокера в Україні. Проаналізовано основні правові проблеми функціонування інституту митних брокерів в Україні, а саме: подвійність правової природи митного брокера, невідповідність вимог до митного брокера й агента з митного оформлення викликам митної практики, відсутність переліку підстав для відмови в наданні дозволу на здійснення митно-брокерської діяльності. Висвітлено можливі шляхи їх вирішення. Проаналізовано наукові праці з питань правового регулювання здійснення та ліцензування митно-брокерської діяльності. Виявлено основні колізії та прогалини в чинній нормативно-правовій базі з питань ліцензування митно-брокерської діяльності в Україні й запропоновано можливі шляхи їх усунення. Запропоновано зміни до законодавства України щодо ліцензування митно-брокерської діяльності. Досліджено основні правові проблеми в галузі ліцензування митно-брокерської діяльності в Україні та висвітлено можливі шляхи їх вирішення. Запропоновано розробити й у подальшому ухвалити Проект Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо вдосконалення механізму діяльності митних брокерів та агентів з митного оформлення на ринку надання посередницьких послуг в Україні», у якому надати визначення поняття «агент з митного оформлення», визначити правовий статус такого агента й закріпити вичерпний перелік професійних вимог до особи, яка виявила бажання працювати агентом з митного оформлення, а також увести для агентів з митного оформлення обов'язковість наявності в них спеціалізації.

Представлено шляхи реформування інституту митних брокерів в Україні з урахуванням досвіду провідних європейських країн. Запропоновано впровадити в митне право інститут уповноваженого економічного оператора, який діє в державах-членах ЄС, з метою розвитку перевезень вантажів на морському транспорті в Україні.

Ключові слова: митний брокер, агент з митного оформлення, процедура ліцензування митно-брокерської діяльності, суб'єкт митних відносин, посередництво, митно-брокерські послуги, фрахтові перевезення, спеціальні вантажі.

The article examines the essence of the institute of customs brokers in Ukraine at the present stage of development of customs. The study provides and analyzes the existing doctrinal definitions of the term "customs broker". The author's definition of the term "customs broker" is offered and the peculiarities of the legal nature of the customs broker in Ukraine are revealed. The main legal problems of functioning of the institute of customs brokers in Ukraine are analyzed, in particular: duality of legal nature of customs broker, inconsistency of requirements to customs broker and customs clearance agent to challenges of customs practice, lack of list of grounds for refusal to grant permission for customs brokerage. Possible ways to solve them are given. Scientific works on the legal regulation of the implementation and licensing of customs brokerage are analyzed. The main conflicts and gaps in the current legal framework on licensing of customs brokerage in Ukraine are identified and possible ways to eliminate them are suggested. Amendments to the legislation of Ukraine on licensing of customs brokerage activities are proposed. The main legal problems in the field of licensing of customs brokerage activities in Ukraine are studied and possible ways of their solution are given. It is proposed to develop and further adopt the Draft Law "On Amendments to the Customs Code of Ukraine to improve the mechanism of customs brokers and customs clearance agents in the market of intermediary services in Ukraine", which defines the term "customs clearance agent", to define the legal the status of such an agent and to establish an exhaustive list of professional requirements for a person who has expressed a desire to work as a customs clearance agent, as well as to introduce the obligation for customs clearance agents to have a specialization.

The ways of reforming the institute of customs brokers in Ukraine are presented, considering the experience of leading European countries. It is proposed to introduce into customs law the institution of an authorized economic operator operating in the EU member states, in order to develop the transportation of goods by sea in Ukraine.

Key words: custom broker, agent of custom registration, procedure of licensing of custom-broker activity, subject of custom relations, mediation, custom broker services, chartered transportations, special goods.

Актуальність дослідження. З моменту здобуття Україною незалежності існує нагальна необхідність реформування інституту митних брокерів в державі, оскільки їхня діяльність відіграє важливу роль у процесі здійснення митних формальностей. Реформування інституту митних брокерів є невід'ємним складником процесу оптимізації митної системи України, що відбувається в рамках здійснення політики інтеграції України до Європейського Союзу. Невідкладним є питання з'ясування сутності поняття «митний брокер» і правової природи митно-брокерської діяльності, а також можливих напрямів реформування інституту митних брокерів в Україні.

Ступінь дослідження проблеми. Особливості правового регулювання процесів функціонування інституту митних брокерів в Україні та ліцензування митно-брокерської діяльності досліджувалися в працях О. Коробкової, В. Данилюка, О. Зими, Д. Приймаченка, А. Мостового й інших. Однак ці дослідження стосувалися надання доктринального визна-

чення поняття «митний брокер» і здійснення порівняльного аналізу процесу функціонування інституту митних брокерів в Україні та в країнах-членах ЄС. Дотепер не існує єдиного підходу до визначення цього поняття в науці митного права та економічній науці, крім того, таке визначення не закріплене в тексті чинного Митного кодексу України. У підзаконних нормативно-правових актах з питань здійснення митної справи вимоги, що ставляться до потенційних митних брокерів та агентів з митного оформлення, не відповідають викликам митної практики України. Дотепер не вироблено єдиного механізму взаємодії між митними брокерами, агентами з митного оформлення та митними органами України, а також відсутня чітка стратегія реформування інституту митних брокерів в Україні.

Мета дослідження – з'ясувати сутність інституту митних брокерів в Україні на сучасному етапі розвитку митної справи й визначити шляхи реформування цього інституту з урахуванням досвіду провідних європейських країн.

Виклад основного матеріалу. Використання нетарифних заходів (до яких, зокрема, належить ліцензування митно-брокерської діяльності), згідно з дослідженням радянського вченого в галузі адміністративного права І. Пахомова, для митної практики СРСР узагалі не було характерним. Радянський законодавець лише закріплював обов'язковість здійснення митними органами заходів адміністративного попередження, що мають охоронний характер [1, с. 249].

Інститут митних брокерів діє в більшості європейських держав протягом кількох століть поспіль і є невід'ємним складником процесу здійснення митної політики. Наприклад, в Італії цей інститут започатковано в 1864 р., в Іспанії – з 1923 р. [2].

Інститут митних брокерів в Україні почав формуватися після здобуття державою незалежності та прийняття 25 червня 1991 р. Закону України «Про митну справу в Україні». У цей період у державі розпочався процес розбудови якісно нової системи митних органів і виникла потреба у фахівцях з питань здійснення митних формальностей, якими є митні брокери.

Інститут митних брокерів як самостійний інститут у митному праві України запроваджено в 1992 році.

В Україні правова природа митного брокера до кінця не з'ясована [3]. Митний брокер, за українським законодавством, є юридичною особою, яка має відповідний дозвіл на здійснення митно-брокерської діяльності на території України [4]. Відповідно до визначення, наданого українським науковцем у галузі митного права В. Данелюком (2011 р.), митний брокер – суб'єкт підприємницької діяльності, чия діяльність полягає в наданні послуг суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності через посередництво від імені, під контролем, в інтересах і за рахунок суб'єкта митних відносин [5]. Вітчизняний учений у галузі економіки О. Коробкова зазначає, що митний брокер – це посередник між власником вантажу та митними органами [6, с. 3]. Натомість науковець у галузі митного права Д. Приймаченко надає дещо ширше поняття митного брокера, розглядаючи останнього як учасника митних відносин, який вступає у відносини з фізичними особами для переміщення товарів, предметів і транспортних засобів [3].

Виходячи із цих визначень і положень підзаконних нормативно-правових актів з питань здійснення державної митної справи, митний брокер – це юридична особа з відповідним статусом.

Аналізуючи сучасну українську митну практику, доходимо висновку, що митний брокер у більшості випадків – це агент з митного оформлення, тобто фізична особа – працівник юридичної особи (митного брокера), який укладає з нею трудовий договір і не здійснює підприємницьку діяльність. Отже, митний брокер у державі має подвійну правову природу.

Ураховуючи вищезазначене, вважаємо, за доцільне надати авторське визначення поняття митний брокер. Митний брокер – це юридична особа, зареєстрована за законодавством України, яка здійснює свою посередницьку діяльність, що мають підприємницький характер, а також у певних випадках фізична особа – агент з митного оформлення, яка є працівником вищезазначеної юридичної особи, кінцевою метою діяльності яких є повне і своєчасне здійснення митних формальностей щодо товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України.

Перелік вимог до осіб, які виявили бажання здійснювати митно-брокерську діяльність, міститься в Наказі Міністерства фінансів України від 04.08.2015 № 693 [4]. До таких вимог належать наявність свідоцтва про середню освіту, відсутність судимості за економічні чи фінансові злочини, належне виконання особою професійних обов'язків, згідно з Кодексом професійної поведінки, а також складання іспиту екзаменаційної комісії, яка

утворюється Міністерством фінансів України. Уважаємо, що позиція законодавця про наявність в особі, яка бажає стати митним брокером (по суті, агентом з митного оформлення), свідоцтва про середню освіту не відповідає викликам практики. Агент з митного оформлення під час здійснення ним митних формальностей на митниці має володіти низкою знань і вмінь, зокрема знань з економічних і передусім із юридичних наук, щоб правильно визначити код товару за УКТЗЕД, з'ясувати особливості застосування митними органами заходів нетарифного регулювання, зокрема квотування, до товарів, митні декларації на які він подає [7]. Наявність в агента з митного оформлення знань з юриспруденції та/або економіки сприяє зменшенню кількості звернень агента до митних органів за консультаціями, особливо в умовах відсутності узагальнених митних консультацій в Україні, на відміну від держав-членів ЄС.

Надання дозволу на здійснення митно-брокерської діяльності є за своєю природою адміністративною послугою. Порядок надання адміністративних послуг не регулюється положеннями митного законодавства України. Особливості надання адміністративних послуг визначені в Законі України «Про адміністративні послуги», але в тексті цього закону не визначено особливостей надання адміністративної послуги з ліцензування митно-брокерської діяльності [8]. Натомість такий порядок регламентується положеннями Наказу Міністерства фінансів України «Про діяльність митних брокерів» від 04.08.2015 № 693, що є підзаконним нормативно-правовим актом [4]. У статтях 404–415 Митного кодексу України питання ліцензування митно-брокерської діяльності розглядається в загальних рисах, без будь-якої конкретики [9]. Ураховуючи цю обставину, вважаємо, що процедура надання дозволу є недосконалою та має бути максимально спрощеною, при цьому вимоги до отримання такого дозволу мають бути чіткими й законодавчо регламентованими. На відміну від більшості країн ЄС, отримання дозволу на здійснення митно-брокерської діяльності в Україні є безоплатним, що є прогресивним. У країнах ЄС існують чіткі переліки підстав для відмови в наданні дозволу на здійснення митно-брокерської діяльності зацікавленим особам. В українському митному законодавстві чи в підзаконних нормативно-правових актах з питань здійснення митної справи вищезазначеного переліку підстав не наведено, тобто отримати такий дозвіл може будь-який бажаючий, за винятком ситуації, коли заява неправильно оформлена (відсутній один або декілька її обов'язкових реквізитів). Уважаємо, що в Україні необхідно зберегти норму про безоплатність надання дозволу, однак поряд із цим варто розробити й закріпити на законодавчому рівні перелік підстав для відмови в наданні дозволу на здійснення митно-брокерської діяльності зацікавленим особам. Крім того, на наш погляд, варто розробити новий окремих Порядок здійснення митно-брокерської діяльності в Україні.

Однією з проблем вітчизняного митного законодавства, на нашу думку, є те, що правові приписи щодо надання посередницьких послуг на митницях містяться в різних ієрархіях правових актах (Митному кодексі України, наказах міністерств і служб, порядках). У Митному кодексі України питанню правового регулювання діяльності митних брокерів окремих статей не присвячено. Державна митна політика в державах з ринковою економікою є невід'ємним складником державної економічної політики. При цьому держава якомога найменше втручається в процеси здійснення підприємницької діяльності в митній сфері, тобто фактично відбувається дерегуляція за рахунок застосування нових методів контролю за переміщенням товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон [5, с. 5].

Відповідно до положень українського митного законодавства, Державною митною службою України ведеться

реєстр митних брокерів, витяг із якого надається представнику митного брокера для підтвердження наданих йому повноважень. Законодавством України не встановлено поділу агентів з митного оформлення за спеціалізаціями, водночас їхні роботодавці (юридичні особи-митні брокери) працюють за певним профілем (клірингові фірми, фірми зі здійснення морських перевезень товарів, фірми з перевезень небезпечних вантажів). На нашу думку, усіх агентів з митного оформлення, які працюють в Україні, варто поділити:

- на агентів з митного оформлення на митницях, у тому числі в режимі «Єдиного митного вікна»;
- на агентів з митного оформлення вантажів, що перевозяться фрахтом (фрахтові перевезення);
- на агентів з митного оформлення вантажів, що перевозяться на морському транспорті, у тому числі вантажів, митне оформлення яких здійснюється в режимі «Єдиного морського вікна».

Цей підхід необхідно застосовувати й у процесі визначення спеціалізації господарської діяльності, яка здійснюється митними брокерами в нашій державі.

Законодавчо не встановлено особливостей роботи агентів зі здійснення клірингових операцій, а також митних консультантів, які б надавали кваліфіковану юридичну допомогу українським суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності в процесі укладення зовнішньоекономічних договорів (контрактів), а також у процесі взаємодії суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з Національним банком України, Державною митною службою, Державною податковою службою та Державною прикордонною службою України.

Проблемним питанням для України є відсутність закріплення на законодавчому рівні статусу агента з митного оформлення для експедиторів. У більшості випадків експедитори, маючи супровідні документи на товар, здійснюють лише перевезення вантажів до пункту пропуску через державний митний кордон, не здійснюючи їх клірингу. На практиці обов'язки з клірингу (митного очищення) вантажів здійснюються вантажовідправниками чи вантажоодержувачами [2].

Під час укладення угоди про надання митно-брокерських послуг суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності сторони угоди домовляються про їхні права й обов'язки щодо митного декларування та оформлення товарів на певній митниці або на будь-якій митниці на території України.

Під час здійснення митного декларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення митний брокер є в більшості випадків представником власника товарів, рідше – їх перевізника. Здійснення митно-брокерської діяльності для України є поширеним явищем, зокрема, за даними статистики на 2018 р., у державі зареєстровано приблизно 5300 митних брокерів [10, с. 84]. Представництво інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в певних випадках є обов'язковим з боку митного брокера, зокрема в разі переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення нерезидентами. Такі дії мають певну специфіку, оскільки, здійснюються не лише відповідно до вимог українського митного законодавства, а ще й міжнародних договорів з питань здійснення митної справи, стороною яких є Україна [11, с. 204].

Останнім часом в Україні постає питання необхідності й доцільності впровадження в практику інституту уповноваженого економічного оператора (далі – УЕО) через запозичення європейського досвіду щодо діяльності такого оператора в митних системах держав. У більшості країн Європейського Союзу такі оператори здійснюють свою некомерційну діяльність на митницях поряд із митними брокерами. На відміну від митних брокерів, УЕО користуються системою пільг, запроваджених державою, а їхня діяльність не спрямована на отримання прибутку. Українським законодавцем уведено норму про УЕО, що

є новацією українського законодавства про митну справу, однак при цьому не створено необхідних умов для практичної реалізації цієї норми. З 2012 року, коли законодавець ухвалив Митний кодекс України в новій редакції, у наукових працях з митного права досліджувалися лише поняття «уповноважений економічний оператор» та особливості визначення останнього. Дослідження щодо ролі УЕО в процесах митного декларування й митного оформлення товарів, зокрема спеціальних вантажів, що перевозяться морем, не проводилися.

Уважаємо, що до нині не розроблено законодавчих актів щодо правового регулювання діяльності УЕО в Україні та не здійснено економічних розрахунків щодо можливого впровадження державою пільгових програм для УЕО Міністерством економіки, торгівлі та сільського господарства України [12]. Грунтовний аналіз наукових джерел з питань регулювання митно-брокерської діяльності дає змогу робити висновок, що дотепер не проаналізовано законодавцем і практиками можливих змін від запровадження такої новації в митній практиці України. О. Зима зазначає, що повномасштабне запровадження інституту УЕО в нашій країні – справа близького майбутнього, попри існування думки, що запровадження інституту УЕО містить низку корупційних ризиків [10, с. 94].

Варто наголосити, що природа можливих корупційних ризиків від запровадження інституту УЕО в Україні на рівні теорії митного права дотепер не з'ясована, отже, на наш погляд, таку думку варто вважати суб'єктивною. Так, А. Пилипенко вказує, що надання компанії статусу УЕО є показником довіри митниці до бізнесу. Надання цього статусу державою суб'єктам господарювання сприяє підвищенню рівня прозорості та взаємної довіри між ними [12]. Концепція УЕО виникла за ініціативи Всесвітньої митної організації у 2005 році й закріплена в тексті Угоди про спрощення процедур торгівлі, членом якої з 2015 року є Україна. Згідно із цією Угодою, держави-члени зобов'язані вжити додаткові заходи щодо спрощення процедур торгівлі для операторів, які відповідають певним критеріям [13].

На нашу думку, запровадження в Україні інституту УЕО позитивно вплинуло б на темпи розвитку перевезень вантажів на морському транспорті в пунктах пропуску через державний митний кордон, зокрема, із застосуванням митними органами механізму «Єдиного морського вікна». Такий механізм протягом тривалого часу діє на морських пунктах пропуску в Німеччині, Італії та Нідерландах. Практика запровадження в митних системах країн ЄС інституту УЕО є звичною. Україна ж запозичує подібний підхід до здійснення правового регулювання УЕО. Уважаємо, що в умовах відсутності прозорих і чітких механізмів функціонування інституту митних брокерів в Україні, запровадження інституту УЕО дало б змогу державі збільшити відсоток перевезень морем широкого спектру вантажів, у тому числі й спеціальних, а також перевезень вантажів за принципом «ріка-море». Упровадження в практику інституту УЕО й успішне його функціонування в морських європейських державах протягом багатьох років поспіль мали істотний вплив на зростання рівнів ключових економічних показників (валового внутрішнього продукту – ВВП, валового національного продукту – ВНП, позитивного торговельного сальдо) в них.

Надання статусу УЕО юридичній особі, зареєстрованій за законодавством України за умови її відповідності встановленим митними органами вимогам, покращило б, на нашу думку, якість надання послуг на ринку морських перевезень вантажів і створило б умови для розвитку конкуренції на цьому ринку. Проблемою на шляху запровадження в Україні інституту УЕО в галузі морських перевезень вантажів, на наш погляд, є те, що норми, які регулюють здійснення таких перевезень, містяться в різних за значимістю законодавчих і підзаконних нормативно-правових

актах. Разом із тим для ефективної реалізації європейської моделі інституту УЕО в Україні щодо морських перевезень вантажів вважаємо за необхідність проведення низки структурних та управлінських реформ, зокрема модернізації роботи Адміністрації морських портів України, Державної інспекції з безпеки на річковому та морському транспорті (Укрморречінспекції) та Міністерства інфраструктури України загалом. Укрморречінспекція є єдиним органом, що визначає рівень безпеки вантажів під час здійснення морських перевезень в Україні. Ця інспекція є структурним підрозділом Міністерства інфраструктури України, який не зазнав істотних змін у структурі, незважаючи на виклики сьогодення [14, с. 321].

Упровадження інституту УЕО в Україні в галузі здійснення морських перевезень вантажів нині ускладнено, на наш погляд, у зв'язку з відсутністю реформування системи управління морськими портами в Україні, а також відсутністю роботи відповідних державних структур над упровадженням змін у галузі безпеки мореплавства. Запровадження інституту УЕО в цій галузі могло б пришвидшити процес оформлення вантажних документів і скоротити тривалість етапу цього оформлення, оскільки факт наявності сертифіката УЕО надає право спрощеного митного оформлення в морських пунктах пропуску через держаний митний кордон.

Уважаємо, що в Україні необхідно на законодавчому рівні передбачити можливість або навіть необхідність запровадження принципу територіальності в процесі надання митно-брокерських послуг, який діє на території окремих країн ЄС [2]. Цей принцип полягає в такому: у державі можуть співіснувати універсальні агенти з митного оформлення, які працюють на всіх українських митницях та агенти, які працюють у зоні відповідальності лише однієї митниці. Такий поділ, на наш погляд, варто запровадити щодо митних брокерів, які можуть наймати агентів з митного оформлення в разі потреби за трудовими договорами. На нашу думку, необхідно запровадити принцип територіальності щодо роботи на Одеській, Київській, Закарпатській і Галицькій митницях. Крім того, існує своя специфіка митного декларування та митного оформлення товарів у режимі «Єдиного морського вікна» [15]. На нашу

думку, принцип територіальності щодо діяльності митних брокерів та агентів з митного оформлення варто застосовувати на найбільших українських митницях. У контексті дослідження необхідно зауважити, що в Україні неможлива, на думку законодавця, передача митним брокером повноважень зі здійснення митних формальностей агенту з митного оформлення через укладення трудового договору з останнім. Такий договір, відповідно до норм законодавства про працю України, регулює лише основні права й обов'язки роботодавця та працівника, а також розмір і порядок виплати працівнику заробітної плати. У більшості країн Європи митним брокером завжди є фізична особа, з якою суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності або його представник узгоджує всі істотні умови договору про надання митно-брокерських послуг, така особа несе відповідальність за будь-яке порушення договірних зобов'язань.

Висновки. В Україні необхідно розробити й у подальшому ухвалити Проект Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо вдосконалення механізму діяльності митних брокерів та агентів з митного оформлення на ринку надання посередницьких послуг в Україні», де надати визначення поняття «митний брокер», «агент з митного оформлення», визначити правовий статус агента з митного оформлення в Україні та перелік професійних вимог до нього, зокрема обов'язковою вимогою має стати наявність у такого агента вищої юридичної або економічної освіти, надати визначення поняттям «спеціалізація митного брокера» та «спеціалізація агента з митного оформлення», на законодавчому рівні закріпити перелік підстав для відмови в наданні дозволу на здійснення митно-брокерської діяльності, установити обов'язковість укладення договору про представництво інтересів у митних правовідносинах між суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності й самозайнятою фізичною особою – митним брокером, а також між суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності й агентом з митного оформлення вантажів тощо. Варто створити необхідні умови для роботи в державі фрахтових брокерів і брокерів з морських перевезень вантажів і розробити окремий порядок здійснення процедури їх ліцензування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пахомов І.М. Радянське адміністративне право. Загальна частина. Львів : Львівський державний університет, 1962. 294 с.
2. Коробкова О.М. Узагальнення та адаптація іноземного досвіду регулювання митно-брокерської діяльності. *Ефективна економіка* / Дніпропетровський державний економіко-аграрний університет. 2016. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4787>.
3. Приймаченко Д.В. Щодо діяльності митних посередників у процесі реалізації митних формальностей. *Форум права*. 2011. № 1. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11pdvrmf>.
4. Положення про діяльність митних брокерів : Наказ Міністерства фінансів України від 04.08.2015 № 693. *Офіційний вісник України*. 2015. № 2 С. 72. Ст. 2394.
5. Данелюк В.І. Адміністративно-правові засади контролю за посередницькою діяльністю в галузі митної справи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2011. 20 с.
6. Коробкова О.М. Організаційно-економічні основи регулювання митно-брокерської діяльності : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.00.03 / Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. Одеса, 2016. 20 с.
7. Топ-11 запитань та відповідей щодо правил розмитнення. URL: <https://www.sfs.gov.ua/novini>.
8. Про адміністративні послуги : Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5203-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 76. Ст. 3067.
9. Митний кодекс України від 13.03.2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 32. Ст. 1175 (зі змінами та доповненнями).
10. Зима О.Т. Митне право : конспект лекцій. Харків : Право, 2018. 126 с.
11. Мостовий А. Особливості реалізації правового статусу митного брокера в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2014. Випуск 60. С. 204.
12. То коли «заживе» уповноважений економічний оператор? *Юридична газета online*. № 11 (613). URL: <https://www.yur-gazeta.com>.
13. Mc Dougall, R. Evaluating the Implementation Obligations of the Trade Facilitation Agreement in the Context of Existing Multilateral Trade Rules. Geneva: International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) 2017. URL: https://www.ictsd.org/sites/default/files/research/evaluating_the_implementation_of_the_tfa.pdf.
14. Габрієлова Т.Ю., Литвиненко С.Л., Баннов О.В. Перевезення спеціальних вантажів : підручник / Національний авіаційний університет. Київ, 2015. 456 с.
15. Порядок виконання митних формальностей на морському та річковому транспорті : Наказ Міністерства фінансів України від 3 березня 2015 р. № 308. *Офіційний вісник України*. 2015. № 39. Ст. 1175.